

Asia: VN/25975/2021

Lausuntopyyntö hallituksen esitysluonnoksesta laiksi potilasasiavastaavista ja sosiaaliasiavastaavista

Lausunnonantajan lausunto

1. Edistääkö hallituksen esitysluonnos nykyistä paremmin potilaan sekä sosiaalihuollon ja varhaiskasvatuksen asiakkaan oikeuksien ja oikeusturvan toteutumista?

Kannatamme ehdotettua asiavastaavia koskevaa oma lakia, jonka tarkoituksena on selkeästi ilmaista, että tarkoituksena on potilaan ja asiakkaan oikeuksien ja oikeusturvan edistäminen. Lailla korjattaisiin keskeisimmät voimassa olevan lainsäädännön mukaisen asiamiesjärjestelmän valuviat, kuten se, ettei nykylainsäädännössä selkeästi ilmaista asiamiesjärjestelmän tarkoitusta tai turvata näiden riippumattomuutta.

Nykyjärjestelmässä yksityiset ja julkiset terveydenhuollon palveluntuottajat ovat usein itse järjestäneet potilasasiamiestoiminnan yksiköissään. Tällöin palveluntuottajan työntekijänä toimivan potilasasiamiehen tehtävänä on toimia potilaan oikeudellisena neuvojana ja avustajana tilanteissa, joissa potilaan oikeuksia on palveluntuottajan toimesta loukattu. Potilasasiamiehen intressi edistää potilaan oikeusturvaa ja lojaliteettivelvollisuus työnantajaansa kohtaan ovat tässä asetelmassa selkeässä ristiriidassa. Mitä räikeämmin potilaan oikeuksia on loukattu, sitä suurempi taloudellinen motiivi palveluntuottajalla on pyrkiä estämään potilaan pääsy tehokkaisiin oikeusturvakeinoihin.

Koska potilasasiamiehen tehtävät ovat yleensä sivutoimisia, on mahdollista sekin, että potilasasiamies itse on yksikön hoitotyössä syyllistynyt tai osallistunut oikeusloukkaukseen, jonka johdosta potilas asiamiehen avustuksella haluaisi tehdä muistutuksen tai käyttää muita oikeusturvakeinoja. On ilmeistä, ettei tällä tavalla toimiva potilasasiamiesjärjestelmä pysty luotettavasti ja uskottavasti edistämään potilaiden oikeusturvaa.

Myöskään asiamiesten määrään tai saatavuuteen liittyen ei nykyainsäädäntö ota kantaa. Näin on potilaan tai asiakkaan näkökulmasta täysin sattumanvaraista, miten missäkin kunnassa tai toimintayksikössä asiamiestoiminta on järjestetty. Kattavaa tietoa tästä ei julkisen vallan hallussakaan ole. Esityksen taustatyönä tehdyn selvityksen (STM:n raportteja ja muistioita 2020:13) mukaan potilasasiamiehiä on Suomessa jopa tuhansia, kun sosiaaliasiamiehiä on alle 50. Miten asiamiehet jakautuvat alueellisesti, minkä verran he hoitavat potilaslain tai sosiaalihuollon asiakaslain mukaisia tehtäviä tai millaisia vaikutuksia tällä on ollut potilaiden tai asiakkaiden oikeuksiin, tätä koskeva tieto on hyvin vähäistä. Etenkin potilasasiamiestoimintaa koskeva koottu tieto on käytännössä olematonta siksikin, koska potilaslaissa ei potilasasiamiehille ole säädetty mitään raportointivelvollisuuksia asiamiestoiminnastaan.

Esitetty laki olisi nähdäksemme omiaan edistämään potilas- ja sosiaaliasiavastaavien saatavuuteen liittyvää alueellista yhdenvertaisuutta, toiminnan läpinäkyvyyttä sekä sen laatua. Näin myös asiakkaan oikeusturva toteutuisi nykyistä paremmin. Ehdotettuun lakiin on otettu myös erilliset säännökset koskien asiakkaiden ja potilaiden kielellisiä oikeuksia sekä heidän henkilötietojensa käsittelyä. Tämä selkeyttäisi oikeustilaa ja vahvistaisi asiakkaan kielellisten oikeuksien ja tietosuojan toteutumista myös asiavastaavien kanssa asioitaessa.

2. Onko potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien toiminta tarkoituksenmukaista järjestää jatkossa pääasiassa hyvinvointialueiden, Helsingin kaupungin ja HUS-yhtymän järjestämänä? (2 ja 3 §)

Asiavastaavatoiminnan järjestäminen sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisvastuualueiden mukaisesti vaikuttaa tarkoituksenmukaiselta. Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaat tyypillisesti asioivat oman hyvinvointialueensa sosiaali- ja terveyspalveluissa, jolloin heidän kannaltaan selkeintä lienee, että he voivat kääntyä asiakkuuteensa liittyvissä oikeudellisissa kysymyksissä oman alueensa sosiaali- tai potilasasiavastaavan puoleen. Toiminnan järjestäminen hyvinvointialueittain toivottavasti myös lisää asiavastaavien tavoitettavuutta.

3. Onko potilasasiavastaavien toiminta tarkoituksenmukaista järjestää jatkossa erikseen

- a. valtion mielisairaaloissa**
- b. Puolustusvoimien terveydenhuollossa**
- c. Vankiterveydenhuollossa**
- d. Työterveyslaitoksessa? (4 §)**

Esityksen taustalla oleva STM:n selvitys vuodelta 2020 antaa vaikutelman, että nykyistä potilasasiamiesinstituutiota ja potilasasiamiehen nimittämistä on terveydenhuollon yksiköissä ja terveydenhuollon palveluntuottajien toimesta saatettu toisinaan pitää pelkkänä lain edellyttämänä muodollisuutena. Ehdotetun lain myötä potilasasiavastaavat olisivat entistä selkeämmin osa sosiaali- ja terveydenhuollon oikeusturva- ja valvontajärjestelmää. Siksi asiavastaavien riippumattomuutta on mielestämme syytä vahvistaa myös julkisen vallan itse tuottamissa palveluissa. Riippumattomuuden turvaamiseksi pidämme perusteltuna, että esimerkiksi vankiterveydenhuollon yksikön tai valtion mielisairaalan potilaalla olisi mahdollisuus halutessaan kääntyä myös yksikön sijaintialueen

potilasasiavastaavan puoleen. Tämän lisäksi kyseisissä yksiköissä ja palveluissa voisivat toki olla omatkin asiavastaavansa potilaiden oikeudellista neuvontaa ja avustamista varten.

4. Ovatko potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien riittävyttä ja vastuuhenkilön nimeämistä koskevat säännökset tarkoituksenmukaisia? (2 § 4 momentti, 4 § 4 momentti)

Ottaen huomioon, että nykyinen asiamiehiä koskeva sääntely ei mitenkään huomioi tai ota kantaa asiamiesten määrään tai riittävyteen, ovat ehdotetut asiavastaavien riittävyttä koskevat säännökset askel oikeaan suuntaan. Asiamiesten saatavuuden ja riittävyyden seuranta tulisi edistää esimerkiksi siten, että tätä koskeva arvio tulisi aina liittää osaksi 8 §:n 3 momentin mukaista aluehallitukselle annettavaa selvitystä.

Erillisen ja uuden asiavastaavien vastuuhenkilön tehtävän luominen lailla ei vaikuta tarpeelliselta. Kaikki vastuuhenkilölle 8 §:ssä ehdotetut tehtävät (toiminnan koordinointi, osaamisen kehittäminen, selvityksen tekeminen aluehallitukselle, yhteistyö viranomaisten ja palveluntuottajien kanssa) ovat sellaisia, jotka voitaisiin sisällyttää asiavastaavien tehtäviin. Vaihtoehtoisesti asiasta voitaisiin säätää siten, että hyvinvointialueilla on velvollisuus järjestää esim. asiavastaavien valtakunnallisen yhteistyön koordinointi, jolloin yhteistyön koordinoimisen järjestämistapa jäisi hyvinvointialueiden ja asiavastaavien itsensä harkittavaksi.

5. Turvaako esitys riittävästi potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien riippumattomuuden ja puolueettomuuden? (2 § 3 momentti, 4 § 3 momentti, 5 §)

Asiavastaavien riippumattomuuden ja puolueettomuuden turvaamisen kannalta saattaisi paras vaihtoehto olla irrottaa toiminta sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisvastuullisesta organisaatiosta erilliseen organisaatioon. Tätä vaihtoehtoa onkin perustelujen ja STM:n selvityksen (2020:13) mukaan harkittu jo 2000-luvun alusta lähtien. Asiamiestoiminta olisi mahdollista järjestää esim. AVI:en toimesta.

Toisaalta hyvinvointialueittain järjestämisen voi kuitenkin olettaa edistävän asiavastaavapalveluiden saatavuutta ja käytettävyyttä asiakkaan näkökulmasta. Lisäksi on luontevaa, että hyvinvointialueet vastaavat asiavastaavien toiminnan kustannuksista, koska asiavastaavat auttavat ihmisiä ongelmissa, joita on ilmennyt hyvinvointialueen järjestämissä palveluissa. Hyvinvointialueet ovat myös kooltaan suuria, demokraattisesti ohjattuja julkishallinnon orgaaneja, jolloin asiavastaavatoiminnan järjestäminen siten, että näiden riippumattomuus turvataan, pitäisi olla mahdollista.

6. Onko potilasasiavastaavan, sosiaaliasiavastaavan ja vastuuhenkilön kelpoisuutta koskeva säännös tarkoituksenmukainen? (6 §)

Kyllä. 8 §:ssä ilmaissut potilas- ja sosiaaliasiavastaavien tehtävät edellyttävät riittävää perehtyneisyyttä sosiaali-/terveydenhuollon juridiikkaan. Tämä vaatii riittävää, ylemmän korkeakoulututkinnon tasoista, pohjakoulutusta sekä tehtäväalan tuntemusta.

7. Onko esityksessä huomioitu asianmukaisesti asiakkaiden kielelliset oikeudet? (7 §)

Ehdotus on asianmukainen siltä osin kuin se turvaa suomen- ja ruotsinkielisten oikeuden saada palvelua omalla kielellään. Lähtökohta, jonka mukaan kielelliset oikeudet ovat asiavastaavapalveluissa samat kuin sosiaali- ja terveystalvakuissa, vaikuttaa perustellulta.

Pykälän 2 momentin mukaan hyvinvointialueen on ”mahdollisuuksien mukaan” järjestettävä asiavastaavapalveluissa tulkkaus, mikäli asiakas ei tule ymmärretyksi viittomakielisyyden, vammaisuuden tai muun syyn vuoksi. Kyseinen muotoilu ei mielestämme riittävällä tavalla takaa vammaisten ihmisten yhdenvertaisuutta asiavastaavapalveluissa. Siksi säädös tulisi muuttaa velvoittavampaan muotoon, esim. sellaiseen, että järjestämisvastuussa olevan tahon on huolehdittava tulkkauksen järjestämisestä, kun asianosainen on viittomakielinen tai tulkkaus on asianosaisen aisti- tai puhevian takia tarpeen.

8. Onko potilasasiavastaavan, sosiaaliasiavastaavan ja vastuuhenkilön tehtävät määritelty tarkoituksenmukaisesti? (8 §)

Potilas- ja sosiaaliasiavastaavien tehtävät ovat pääpiirteittäin vastaavat kuin nykyainsäädännön mukaiset sosiaali- ja potilasasiamiesten tehtävät. Nykyainsäädäntöä on kuitenkin ollut mahdollista tulkita hyvin suppeasti, jolloin sosiaali- ja potilasasiamiehet ovat voineet katsoa, ettei heidän neuvontansa kata muita oikeusturvakeinoja kuin potilas- ja asiakaslakien mukaiset muistutukset ja kantelut. Siksi on mielestämme erittäin kannatettavaa, että lain 8 §:n 1 momentin 3 kohdassa ja 2 momentin 3 kohdassa ehdotetulla tavalla säädetään, että neuvonnan tulee kattaa myös mm. vahingonkorvauslain ja potilasvakuutuslain mukaiset oikeusturvamenettelyt. Toisaalta saattaisi olla tarpeellista ainakin säännöksen perusteluihin kirjata, että asiavastaavien tulisi ohjata asiakkaat heidän oikeusturvansa toteutumisen kannalta tehokkaimpiin oikeusturvamenettelyihin.

Erillisen ja uuden asiavastaavien vastuuhenkilön tehtävän luominen lailla ei vaikuta tarpeelliselta. Kaikki vastuuhenkilölle 8 §:ssä ehdotetut tehtävät (toiminnan koordinointi, osaamisen kehittäminen, selvityksen tekeminen aluehallitukselle, yhteistyö viranomaisten ja palveluntuottajien kanssa) ovat sellaisia, jotka voitaisiin sisällyttää asiavastaavien tehtäviin.

9. Ovatko rekisterinpitoa ja henkilötietojen käsittelyä koskevat säännökset asianmukaiset ja tarkoituksenmukaiset? (9 – 12 §)

Rekisterinpitoa ja henkilötietojen käsittelyä koskevat säännökset sekä niiden perustelut vievät kohtalaisen suuren osan esitystekstistä ja vaikuttavat erityisen huolellisesti valmistelluilta. Rekisterinpidon vastuut, sovellettava tietosuojalainsäädäntö, asiavastaavatoiminnassa kirjattavat henkilötiedot sekä niiden säilyttämisajat ovat ehdotuksessa selkeästi ilmaistut. Siten ehdotetut säännökset vaikuttavat asian- ja tarkoituksenmukaisilta.

10. Ovatko potilasasiavastaava ja sosiaaliasiavastaava –nimikkeet sopivat potilasasiamiesten ja sosiaaliasiamiesten uusiksi nimikkeiksi?

Asiavastaava on johdonmukainen termi, jos yksinomaan mietitään sukupuolineutraalia vaihtoehtoa asiamies -termille. Kielellisesti nimike vaikuttaa kuitenkin melko kömpelöitä. Kömpelyys käy ilmi

esimerkiksi puhuttaessa 8 §:n mukaisista ”potilas- ja sosiaaliasiavastaavien toimintaan liittyvistä vastuuhenkilöistä”.

Ottaen huomioon, ettei potilas- ja sosiaaliasiavastaaville ehdotettuihin tehtäviinkään varsinaisesti sisälly mistään asioista vastaamista, pitäisimme parempina ja informatiivisempina tehtävänimikkeinä esimerkiksi oikeusturvaneuvoja -nimikkeitä. Jotta kytkentä sosiaali- ja terveydenhuoltoon kävisi nimikkeestä ilmi, nimike voisi olla esimerkiksi sosiaalihuollon oikeusturvaneuvoja tai terveydenhuollon oikeusturvaneuvoja.

11. Vapaamuotoiset huomiot

-

Metsätähti Patrik
SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry